

ԲՅՈՒՋԵՏԱՅԻՆ ԾԱԽՍԵՐԻ ՀԻՄՆԱՎՈՐՎԱԾՈՒԹՅԱՆ ԱՊԱՀՈՎՄԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

Վարդան ԲՈՍՏԱՆՋՅԱՆ
Տնտեսագիտության դոկտոր, ԵՊՀ պրոֆեսոր
Անի ԱՂԱԲԱԲՅԱՆ
ԵՊՀ ասպիրանտ

Բանալի բառեր. բյուջետային ծախսեր, պետական բյուջե, բյուջետային ծախսերի արդյունավետություն և հիմնավորվածություն, բյուջետային վերահսկողություն

Ներածություն: Տնտեսական զարգացման ներկա փուլում պետության գործառույթների շրջանակի ընդլայնումը պահանջում է պետական ծախսերի ծավալների շարունակական ավելացում և դրանց ուղղությունների ու կառուցվածքի վերանայում: Ֆինանսական սահմանափակ ռեսուրսների պայմաններում դա բավականաչափ բարդ է, ինչի պարագայում բյուջետային միջոցների օգտագործման արդյունավետության, հիմնավորվածության և նպատակայնության բարձրացումը դառնում է հրամայական պահանջ: Այս տեսանկյունից, բյուջետային ծախսերի հիմնավորվածության ապահովումն ունի առանձնահատուկ նշանակություն, քանի որ այն, առաջին հերթին, կապված է առկա ֆինանսական հնարավորությունների՝ պետության ու հասարակության զարգացման կարիքներին համահունչ օգտագործման հետ:

Մեթոդաբանություն: Հետազոտության համար որպես գիտական հիմք են ծառայել բյուջետային քաղաքականության հիմնախնդիրների վերաբերյալ գիտական աշխատանքներն ու վերլուծությունները: Հետազոտության իրականացման ժամանակ օգտագործվել են համակարգային մոտեցման և համեմատական վերլուծության ու համադրման մեթոդները: Հետազոտության համար տեղեկատվական հիմք են ծառայել ՀՀ Ֆինանսների նախարարության հաշվետվությունները:

Գրականության ակնարկ: Տնտեսագիտության տեսության մեջ հիմնավորվածության վերաբերյալ ուսումնասիրություններն անխզելիորեն կապված են այնպիսի հասկացություններ հետ, ինչպիսիք են ռեսուրսների սահմանափակությունը և սահմանային օգտակարությունը [Ананенко, 2004, 10-14, Берездивина, Елисеенко, Жулин, Сивашева, 2004, 61, Бушмин, 2003, 128]: «Հիմնավորվածություն» հասկացությունը, որի արմատը հիմնավորված բառն է, նշանա-

կում է փաստերով, ապացույցներով և փաստարկներով հաստատված [Ожегов, 1984, 371]: Տնտեսագիտության տեսության մեջ այս կամ այն տնտեսական ծրագրի հիմնավորվածության հարցը, որպես կանոն, ծագում է տնտեսական քաղաքականության ձևավորման փուլում: Գնահատման առարկա, որպես այդպիսին, հանդես է գալիս տնտեսական վարքագիծը, որը կարող է պայմանավորված լինել հետևյալ գործոններով:

1. Ողջամիտ վարքագիծ, որն իրենից ներկայացնում է ամեն սուբյեկտի ճշգրտումն առավելագույն օգտակար օգտագործելու իր միջոցները:
2. Նախապատվությունների համակարգ. յուրաքանչյուր տնտեսական սուբյեկտ, այդ թվում նաև պետությունը, իր որոշումներում հիմնվում է իր ձևավորած գերակայությունների և նախապատվությունների վրա:
3. Բյուջետային սահմանափակումներ. յուրաքանչյուր սուբյեկտ իր նպատակներին հասնելու համար ունի սահմանափակ միջոցներ և իր գործողությունները պլանավորում է դրանից ելնելով:
4. Ռեսուրսային սահմանափակումներ. երբ սուբյեկտները չեն կարող ձեռք բերել ավելի շատ բարիքներ, քան արտադրվում է, իսկ արտադրությունը չի կարող ավելին լինել, քան թույլ են տալիս սահմանափակ ռեսուրսները:

Վերլուծություն: Բյուջետային ծախսերի հիմնավորվածության ապահովումը բավականաչափ բարդ ու ընդգրկուն խնդիր է, որի լուծումը պետք է տեղի ունենա բյուջետային ամբողջ գործընթացի շրջանակներում: Այն ենթադրում է բյուջետային ծախսերի պլանավորման և ֆինանսավորման փուլերում այս հաջորդական քայլերով բյուջետային ընթացակարգերի կազմակերպում.

1. Հասարակության և պետության զարգացման ռազմավարական նրպատակների մշակում կամ, այլ կերպ ասած, տնտեսական կարգավորման մոդելի ընտրություն: Վերջինիս կարևորությունը պայմանավորված է նրանով, որ բյուջետային ծախսերի հիմնավորվածորվածությունը, նախևառաջ, դրանց համապատասխանությունն է երկրի ռազմավարական նպատակներին:

2. Բյուջետային ֆինանսավորում ստացողների, նրանց կողմից լուծման ենթակա խնդիրների և ֆինանսական կարիքների ”գույքագրում”:

3. Բյուջետային ծախսերի արդյունավետության, հիմնավորվածության և նպատակայնության տնտեսական վերլուծություն, որի արդյունք պետք է լինեն ծախսերի օպտիմալացումը և պահանջմունքների բյուջեի ձևավորումը:

4. Տնտեսության եկամտային բազայի և, մասնավորապես, հարկային ներուժի գնահատում և բյուջետային ծախսերի ֆինանսավորման լրացուցիչ աղբյուրների բացահայտում:

5. Տարբեր մակարդակների բյուջեների ձևավորում, այդ թվում

- բյուջետային համակարգի տարբեր մակարդակների միջև եկամտային աղբյուրների և ծախսային պարտավորությունների տարանջատում,

- հնարավորությունների բյուջեի կազմում՝ հաշվի առնելով սահմանափակ ֆինանսական ռեսուրսները և բյուջետային ծախսերի արդյունավետության գնահատման նպատակով կիրառվող չափորոշիչները,

- բյուջետային ֆինանսավորման համակարգի ձևավորում ֆինանսավորման տարբեր ձևերի և մեթոդների գնահատման և բյուջետային գործընթացի տարբեր փուլերում դրանց օգտագործման նկատմամբ վերահսկողության հնարավորության հիման վրա:

6. Բյուջեի կատարման կազմակերպական մեխանիզմների ներդրում:

7. Բյուջեի կատարում:

Անդրադառնանք ամեն մի ընթացակարգին առավել հանգամանալից:

1. Հասարակության և պետության զարգացման ռազմավարական նպատակների մշակում: Բյուջետային ծախսերի հիմնավորվածության գլխավոր պայմանը պետության և հասարակության զարգացման ռազմավարական նրպատակների առավելագույն արդյունավետությամբ ձեռքբերման ուղղությամբ բյուջետային ծախսերի իրականացումն է: Դրա ապահովման համար անհրաժեշտ է հստակ ձևակերպել և նորմատիվ կերպով ամրագրել հասարակության զարգացման նպատակները և խնդիրները, ինչպես նաև դրանց ձեռքբերման գնահատման կոնկրետ ցուցանիշները: Նշված նպատակների և խնդիրների ձևակերպումը պետք է իրականացվի բյուջետային համակարգի բոլոր մակարդակներում՝ հաշվի առնելով պետության, հասարակության և տրնտեսական գործունեության սուբյեկտների շահերը և հետաքրքրությունները: Ընդ որում, պետք է ապահովվի տարածքային, ճյուղային և ոլորտային զարգացման գերակայությունների և առաջնահերթությունների համահունչությունը համապետական զարգացման ռազմավարական նպատակներին: Նման խնդրի լուծումը ենթադրում է ռազմավարական պլանավորման և ծրագրավորման համակարգի կայացում, ինչպես նաև հասարակական զարգացման քանակական և որակական մակարդակը բնութագրող ցուցանիշների համա-

կարգի մշակում: Իրականացվող բյուջետային քաղաքականությունը և բյուջեում ամրագրվող հիմնական ցուցանիշներն, ակնհայտորեն, պետք է բխեն պետության ռազմավարական զարգացման գերակայություններից: Այս առումով, անհրաժեշտ է օրենսդրական մակարդակով սահմանել հասարակության համար ռազմավարական կարևորություն ունեցող խնդիրների լուծման ուղիները: Հատկանշական է, որ նպատակների թիրախավորման նման համակարգեր գործում են անգլոսաքսոնական իրավունքի վրա հիմնված Մեծ Բրիտանիայում, Ավստրալիայում և Կանադայում ու այս առումով, դրանք վաղուց ապացուցել են իրենց կենսունակությունը երկրի սոցիալ-տնտեսական զարգացման բավական բարդ խնդիրների լուծման գործում:

Անդրադառնալով հանրապետությունում իրականացվող բյուջետային պլանավորման գործընթացին, կարող ենք նշել որ երկրի զարգացման միջին-ժամկետ կանխատեսումների և բյուջետային ցուցանիշների համաձայնեցման համար անհրաժեշտ է նորմատիվ փաստաթղթով հաստատել գործադիր իշխանության գործողությունների ծրագիրը տնտեսական, այդ թվում նաև բյուջետային ոլորտում, ինչպես նաև արդյունավետության ցուցանիշների հաշվարկմամբ հիմնավորված երկրի տնտեսական և սոցիալական զարգացման գերակայություններին ուղղված նպատակային ծրագրերը: Այս փուլում պետությունը պետք է որոշի, թե տնտեսական կարգավորման ինչպիսի մոդել է պատրաստվում կիրառել՝ ելնելով տնտեսության և երկրի զարգացման առանձնահատկություններից:

2. Բյուջետային ֆինանսավորում ստացողների գույքագրում: Այս փուլում նպատակահարմար է, նախ և առաջ, հստակեցնել բյուջետային ծախսերի կրճատման և բյուջետային միջոցներ ստացողների գույքագրման տարբերությունները՝ ծախսերի հիմնավորվածության վերլուծության տեսանկյունից: Վերջինս ենթադրում է առավելագույն տեղեկատվության ստացում օգտագործած ռեսուրսների, դրանց ծավալի, ժամկետների, նպատակների և ստացված արդյունքների վերաբերյալ: Գույքագրման վերջնական նպատակն է արձանագրել ծախսերի ձևավորված մակարդակը, բյուջետային միջոցներ ստացողների գործունեության ելակետային ցուցանիշները և դրանք համեմատել ռազմավարական պլանավորման փուլում մշակված արդյունավետության ցուցանիշների հետ: Ակնհայտորեն, բյուջետային միջոցներ ստացողների գույքագրմամբ պետք է զբաղվի յուրաքանչյուր ճյուղային և ոլորտային նախարարություն ֆինանսների բնագավառում լիազոր մարմնի հետ միասին: Առաջին

փուլում յուրաքանչյուր հիմնարկ պետք է կազմի իր անձնագիրը: Ընդ որում, տվյալ մարմնի գործունեության վերաբերյալ տեղեկությունները պետք է պարունակեն ոչ միայն քանակական, այլ նաև որակական ցուցանիշներ: Դրանից հետո միայն համապատասխան ճյուղային նախարարությունը պետք է կազմի բյուջետային միջոցների հաշվին ֆինանսավորվող համապատասխան ոլորտի կամ ճյուղի անձնագիրը: Ընդ որում, նման անձնագրավորումը պետք է կրի պարբերական բնույթ, մոտավորապես 5 տարին մեկ անգամ:

3. Բյուջետային ծախսերի հիմնավորվածության տնտեսական վերլուծություն: Գույքագրման արդյունքների հիման վրա անհրաժեշտ է իրականացնել տարբեր ուղղություններով բյուջետային ծախսերի տնտեսական վերլուծություն՝ հիմք ընդունելով հիմնավորվածության չափորոշիչները: Ընդ որում, վերլուծության ժամանակ պետք է կիրառել վիճակագրական, փորձագիտական գնահատումների, մաթեմատիկական մոդելավորման և այլ մեթոդներ, ինչը հնարավորություն կտա ապահովել արդյունքների առավել մեծ ճշգրտություն և հուսալիություն: Այս փուլում առաջին հերթին պետք է գնահատել ծախսերի համապատասխանությունը իշխանության համապատասխան մարմնին վերապահված իրավասություններին: Այնուհետև անհրաժեշտ է գնահատել ծախսերի համապատասխանությունը շուկայական հարաբերությունների և տնտեսական կարգավորման ընտրված մոդելի պայմաններում պետության կողմից իրականացվող գործառույթներին: Որպես կանոն, բյուջետային միջոցների հաշվին ֆինանսավորվող նախագծերը բաժանվում են հետևյալ տեսակների. տնտեսական, առևտրային և սոցիալական:

Առևտրային նախագծերը հնարավորություն են տալիս գեներացնել եկամուտներ, որոնք հետագայում պետք է փոխհատուցեն ծախսերը: Յուրաքանչյուր նման նախագիծ կարող է ներգրավել մասնավոր միջոցներ այդ նախագծի որոշակի մասի իրականացման համար: Տնտեսական նախագծերի դեպքում հետ գնումը տեղի է ունենում անուղղակի կերպով՝ հարկման բազայի ընդլայնման և բյուջետային այլ եկամուտների առաջացման, այլ ոչ թե սպառողների ուղղակի վճարումների հաշվին: Նման նախագծերը հիմնականում իրականացվում են ենթակառուցվածքների զարգացման ոլորտում, որոնք նպաստելով տնտեսական գործունեության պայմանների բարելավմանը, ի վերջո, հանգեցնում են նաև բյուջետային եկամուտների աճի: Այս դեպքում դրանք պետք է ֆինանսավորվեն գերազանցապես բյուջետային միջոցների հաշվին, քանի որ պետությունն է պարտավոր ապահովել բիզնեսի զար-

գացման համար պայմաններ: Բացի այդ, տնտեսական նախագծերի առանձնահատկություններից է այլ ներդրողների բացակայությունը, քանի որ դրանք տնտեսավարող սուբյեկտների համար բիզնես տեսանկյունից գրավիչ չեն: Սոցիալական նախագծերի իրականացումը բնակչությանը տալիս է ուղղակի առավելություններ, դրանք ետնգվող չեն և կարող են ֆինանսավորվել բացառապես բյուջետային միջոցների հաշվին:

Բացի այդ, պետք է գնահատել նաև բյուջետային ծախսերի անհրաժեշտությունը և ժամանակին լինելը: Երկրորդը խիստ կարևոր է, քանի որ այն հնարավորություն է տալիս գնահատել տվյալ փուլում դրանց ժամանակին լինելը: Տվյալների նման համադրման արդյունքում կազմվում է բյուջետային միջոցների նկատմամբ բյուջետային ֆինանսավորում ստացողների ռեալ պահանջմունքների պատկերը: Հիմնվելով գույքագրման արդյունքում ստացված տվյալների վրա, իրավասու մարմինը գնահատում է այդ պահանջմունքները:

4. Տնտեսության եկամտային բազայի և, մասնավորապես, հարկային ներուժի գնահատում և բյուջետային ծախսերի ֆինանսավորման լրացուցիչ աղբյուրների բացահայտում: Այս փուլում հիմնական խնդիրը պետության եկամտային հնարավորությունների մասին արժանահավատ պատկերի ձևավորումն է: Ընդ որում, այս ուղղությամբ գնահատականները պետք է հիմնված լինեն տնտեսական զարգացման ընտրված մոդելի շրջանակներում իրականացվել տնտեսական քաղաքականության արդյունքների իրատեսական կանխատեսումների վրա:

5. Տարբեր մակարդակների բյուջեների ձևավորում: Այն պետք է իրականացվի, ելնելով առկա ֆինանսական ռեսուրսներով գոյություն ունեցող կենսական պահանջմունքների բավարարման հնարավորություններից: Ակընհայտորեն, այս դեպքում կարևոր նշանակություն է ստանում եկամուտների այնպիսի կանխատեսումը, որը կարող է հավաքագրվել բյուջեում և ծախսերի այնպիսի պլանավորումը, որն անհաժեշտ է և բավարար ֆինանսավորման տվյալ մեթոդի պարագայում: Բյուջեի նախագծի վերջնական տարբերակի կազմման համար համապատասխան մարմինը պետք է հստակեցնի, թե ո՞ր մակարդակի բյուջեի միջոցների հաշվին պետք է ֆինանսավորվեն այս կամ այն ծախսերը և ի՞նչ եկամտային աղբյուրներով պետք է ծածկվեն, ինչպե՞ս սահմանափակ ֆինանսական ռեսուրսները բաշխել առավել ռացիոնալ կերպով և ֆինանսավորման ինչպի՞սի մեթոդներ կիրառել:

6. Բյուջեի կատարման կազմակերպական միջոցների մշակում և ներդրում, որն իրականացվում է բյուջեի կատարմանը նախապատրաստվելու փուլում: Այն սկսվում է ծախսերի հիմնավորվածության տնտեսական վերլուծության իրականացումից անմիջապես հետո և ավարտվում է բյուջեի ձևավորումից առաջ:

7. Բյուջեի կատարում, որը բյուջետային ծախսերի հիմնավորվածության ապահովման վերջին փուլն է: Այստեղ հիմնական խնդիրը բյուջում արտացոլված ցուցանիշների, սահմանված նպատակների և ակնկալվող արդյունքների ապահովումն է՝ համապատասխան գործիքների կիրառմամբ և ռիսկերի կառավարմամբ:

Եզրակացություններ: Սահմանափակ բյուջետային միջոցների պայմաններում դրանց հիմնավորվածության ապահովումն առավել քան կարևոր է: Բյուջետային ծախսերի արդյունավետության բարձրացման հետ միասին դրանց հիմնավորվածության ապահովումը հանդես է գալիս ոչ միայն բյուջետային քաղաքականության կատարելագործման, այլ նաև պետության ու հասարակության առջև ծառայած հիմնախնդիրների լուծման միջոց: Հայաստանի Հանրապետությունում ևս այս խնդիրն ունի մեծ կարևորություն: Այս տեսանկյունից, առաջիկա տարիներին հանրապետությունում բյուջետային քաղաքականության կատարելագործման ուղղությամբ հիմնական խնդիրներից մեկը, բյուջետային ծախսերի արդյունավետության բարձրացման հետ միասին, դառնում է դրանց հիմնավորվածության ապահովումը՝ պահանջելով այդ նպատակով համապատասխան մեխանիզմների ներդրում ու գործնական կիրառում:

Գրականության ցանկ

1. Ананенко С. 2004г. Повышение эффективности бюджетных расходов с помощью системы сбалансированных целевых показателей. стр. 10-14. Финансы. №9.,
2. Берездивина Е., Елисеенко В., Жулин А., Сивашева Н. 2004г. М.: Оценка эффективности использования бюдж. средств в части расходов на оказание бюдж. услуг. ГУ-ВШЭ. 83с.
3. Бушмин Е. 2003г. М.: Бюджет: процедуры и эффективность. Альтернатива. 369 стр.
4. Ожегов С. 1984г. Москва. Словарь русского языка. 797 стр.

Վարդան ԲՈՍՏԱՆՋՅԱՆ ԱՆԻ ԱՂԱԲԱԲՅԱՆ

Բյուջետային ծախսերի հիմնավորվածության ապահովման խնդիրները

Բանալի բառեր. բյուջետային ծախսեր, պետական բյուջե, բյուջետային ծախսերի արդյունավետություն և հիմնավորվածություն, բյուջետային վերահսկողություն,

Հոդվածը նվիրված է բյուջետային քաղաքականության մշակման և իրականացման հիմնահարցերի ուսումնասիրությանը: Քննարկվել են բյուջետային ծախսերի հիմնավորվածության ապահովման հիմնահարցերը: Ներկայացվել են բյուջետային ծախսերի հիմնավորվածության տեսական հիմքերը և մոտեցումները: Վերլուծության են ենթարկվել բյուջետային ծախսերի հիմնավորվածության ապահովման հիմնական փուլերը և գործողությունները: Ներկայացվել են բյուջետային ծախսերի հիմնավորվածության ապահովման հիմնախնդիրները և մշակվել են դրանց լուծման հիմնական ուղիները:

Ани АГАБАБЯН, Вардан БИСТАНДЖЯН

Задачи обеспечения обоснованности бюджетных расходов

Ключевые слова: бюджетные расходы, государственный бюджет, эффективность и обоснованность бюджетных расходов, бюджетный контроль, бюджетное планирование

Статья посвящена изучению вопросов разработки и реализации бюджетной политики. Обсуждены вопросы обеспечения обоснованности бюджетных расходов. Представлены теоретические основы и подходы обоснованности бюджетных расходов. Анализированы основные этапы и шаги обеспечения обоснованности бюджетных расходов. Представлены проблемы обеспечения обоснованности бюджетных расходов и разработаны основные пути их решения.

Ani AGHABABYAN, Vardan BOSTANJYAN

The tasks of ensuring the validity of budget expenditures

Key words: budget expenditures, state budget, efficiency and substantiation of budget expenditures, budget control, budget planning

The article is devoted to the study of the development and implementation of budget policy. Issues of ensuring the validity of budget expenditures were discussed. The theoretical foundations and approaches to the validity of budget expenditures are presented. The main stages and steps of ensuring the validity of budget expenditures are analyzed. The problems of ensuring the validity of budget expenditures are presented and the main ways of their solution are developed.